

Freud's Antiquity: Object, Idea, Desire

Exhibition Catalogue

Szerkesztette: Richard Armstrong, Miriam Leonard, Daniel Orrells, Tom DeRose & Karolina Heller. Az előszót írta: Dr. Giuseppe Albano. London: Freud Museum, 2023, 115 old.

Mi köze a pszichoanalízisnek a régészethez? Teheti fel joggal a kérdést sok olvasó. Érdekes módon maga Sigmund Freud is erőteljesen vonzódott az antik régiségekhez és a régészeti tárgyakhoz. Ő azzal a hasonlaltal magyarázta a fenti kérdést, hogy a pszichoanalitikusnak, akárcsak a régésznek az ásatások során, rétegről rétegre kell feltárnia a páciens pszichéjét, mielőtt a legmélyebb, legértékesebb kincsekhez jutna. Jelen kötet a Freud londoni dolgozószobájában nyílt kiállításához készült kiállítási katalógus, amely éppen a pszichoanalitikus régészet iránti érdeklődését és antik műtárgyait hivatott bemutatni, mintegy két és félezer darabból álló gyűjteményéből válogatva.

Maga a múzeum Freud egykori londoni otthonában került berendezésre. Amikor 1938-ban a náci megszállták Ausztriát, az addig az emigrálást ellenző Freud sem maradhatott tovább. Egyrészt zsidó származása, másrészt eretneknek nyilvánított tanai miatt is menekülnie kellett. Az akkor már súlyosan beteg Freudot barátai, volt páciensei segítségével sikerült kimenekíteni Bécsből Londonba. A ház a metropolisz északnyugati részén található, nem messze a Regent's Parktól és a londoni állatkerttől. A házat később Anna Freud gondozta, 1986 óta pedig múzeumként működik.

A jelen írás tárgyát képező kiállítási katalógus a tárgyak jegyzékén és leírásán túl öt további esszét is tartalmaz. Az egyes fejezeteket nemzetközileg elismert, jelentős kulturális szakemberek, kutatók jegyzik, és közülük kerültek ki a kötet szerkesztői is. Richard Armstrong a Houstoni Egyetem Klasszika Tanulmányok tanszékének docense, ókori kultúrák kutatásával és a pszichoanalízis történetével is foglalkozik. Miriam Leonard a University College London görög irodalom professzora. Daniel Orrells a londoni King's College Bölcsészettudományi és Művészeti Karának professzora, klasszika tanulmányok szakon. Tom DeRose a londoni Freud Múzeum munkatársa, Freud munkásságán alapuló olvasóköroket és podcastot is indított az utóbbi években. Karolina Heller fotográfus és digitális médiaproducer 2014 óta szoros együttműködést ápol a Freud Múzeummal, számos projektben vett részt, és több ezer tárgyfotót készített már a gyűjteményről, kiállításokról, így jelen kötet fotói is az ő munkáját dicsérik. Simon Goldhill a görög irodalom és kultúra professzora, a cambridge-i King's College Klasszika Filológia Tanszékének vezetője és a British Academy tagja,

könyveinek fordításai már mintegy tíz nyelven jelentek meg. Mario Telò a Kaliforniai Berkeley Egyetem klasszika tanulmányok, retorika és összehasonlító irodalomtudomány professzora. Vered Lev Kanaan pedig a Haifai Egyetem Héber és Összehasonlító Irodalomtudomány tanszékének professzorasszonya, doktori fokozatát korábban a Yale Egyetemen szerezte. Az előszót jegyző Giuseppe Albano, a Freud Múzeum jelenlegi igazgatója angol irodalomból doktorált, korábban pedig a római Keats–Shelley Memorial House igazgatója is volt, így jelentős tapasztalata van a kultúra neves személyeihez kötődő hagyatékok gondozásában, bemutatásában.

Az első fejezetet képező és egyben leghosszabb tanulmány szerzői Richard Armstrong, Miriam Leonard és Daniel Orrells igen jelentős feladatra vállalkoztak. Átfogó képet igyekeztek adni Freud antikvitáshoz való komplex viszonyrendszeréről és arról, hogyan jelenik meg az ember a tárgy és az idea kettősében. A szövegben néhány műtárgyon keresztül Freud mint ember kerül középpontba, illetve hogy hogyan látták őt egyes kortársak és az utókor a letűnt korokhoz való viszonyát illetően. Egyes szerzők a zsidóságon keresztül próbálják értelmezni az antikvitáshoz való viszonyát, mások szerint a régészeten keresztül valójában a pszichoanalízist próbálta a társadalommal elfogadtatni, heroikus eszményeit mintegy a pszichoanalízisre is átragasztani.

A tanulmány további alfejezetei jóval tematikusabbak. Elsőként Freud és Charcot kapcsolatát tárgyalják. Számos műtárgy kapcsolható Freud egykori mesteréhez és a közös munkához, különös tekintettel a hisztériatanra. Az pedig különösen érdekes, hogy ez utóbbinak a régészeti tárgyak között is felfedezhető analógiája. Mindez pedig erősen összekapcsolódik az Arisztotelész *Poétikájában* tárgyalt katarzisélménnyel, amit a szerzők nagyon szemléletesen illusztrálnak a szöveghez kapcsolt műtárgyképekkel. A következő írás Freud Oidipuszhoz való viszonyulását vizsgálja, ami mind a mai napig foglalkoztatja nemcsak a pszichológia tudományának képviselőit, de akár a művészeket, irodalmárokat, antropológusokat is. Éppen ezért érdekes látni, hogy Freud számos, a mítoszhoz köthető tárgyat is igyekezett gyűjteményébe megszerezni, ami jó ellenpólusa lehet azoknak a kritikai hangoknak, melyek szerint Freud nem a mitológiai, pusztán a Szophoklész által értelmezett Oidipusból indult ki az elméletalkotás (vö. pl. Halász, 2008; Benvenuto – Vernant, 1996).

Az ezt követő alfejezet az álmokkal foglalkozik, ami megkerülhetetlenül összekapcsolódik az antik régiségekkel a tudattalanba merülés révén. De démoni és isteni energiákkal is, ősen, én, felettes én viszonylatában. A későbbi alfejezetekben bepillantást kaphatunk továbbá abba, hogy Freud milyen szenvedélyesen tudott kapcsolódni a műtárgyakhoz, és milyen művészettörténeti vagy akár tipokronológiai vitákba is hajlamos volt belemenni, főleg az antik műveltséghez köthető egy-egy tárgy kapcsán. Érdekes, hogy bár külön alfejezet foglalkozik a Bibliához és Mózeshez, Egyiptomhoz kapcsolódó viszonyával, valahogy mégis újra és újra visszatérnek ezekben is a korábbi alfejezetek, különösen Oidipusz és Szophoklész alakja, és olykor ennek tükrében mutatják be a többi elgondolását. Freud munkásságában ez egyfajta origónak tekinthető.

A második tanulmányt Simon Goldhill jegyzi, aki Freud régészethez való viszonya kapcsán a gyűjtögetésre való kényszeres attitűdöt állítja középpontba. Ezzel összhangban az előző fejezetben is érintett, a pszichoanalízis régészettudomány általi legitimációs törekvéseit hangsúlyozza. A pszichoanalízis mint a régészet metaforája biztosította, hogy a módszerét alkalmazni tudja feltáró munkájában. A szimbolika nyelvén talán Freudhoz is közelebb kerülhetünk. Ugyanakkor Goldhill kitér arra rideg racionalitásra is, ami körüllegte az egész, épp csak megszületőben lévő tudományágat és Freud személyét, származását. Jól látható, hogy a bizonyítható tények, a mérhető eredmények elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy az elméletek fennmaradhassanak és teret kapjanak a tudományos világban. A kevésbé racionális aspektusokhoz pedig ott volt a régészet, ami tárgyi bizonyítékokkal kézzelfogható valósággá tudta transzformálni a legkülönösebb elméleteket is.

Mario Teló tanulmánya ismét Oidipuszra, történetesen az Ödipusz-komplexusra helyezi a hangsúlyt. Az ismét több részre/alfejezetre tagolt írás mintegy a kötet önreflexiójajént említi, hogy az Ödipusz-komplexus elmélete talán mindennél jobban tette életünk részévé Freud örökségét. Nagyon találó hasonlaltal úgy fogalmazza meg, hogy az elmélet „olyan erővel üti rá bélyegét Freud egész munkásságára, mint Laiosz botja Oidipuszra”, amikor találkoznak a hármass útkereszteződésben. Ezt továbbgondolva talán mondhatjuk, hogy Oidipusz története is hasonlóan találta meg a pszichoanalitikust. A tényleges, idekapcsolható tárgyak között külön fejezet tárgyalja azt az érmét, amit Freud 1906-ban, hívei egy kis csoportjától kapott ajándékba. Egyik felén a pszichoanalitikus, másik felén Oidipusz és a szfinx látható. Portréja körül pedig a felirat: „Aki megfejtette a híres rejtvényt, és a leghatalmasabb ember volt”. Freud a beszámolók szerint elsápadt, amikor megkapta az érmét, fiatal, bécsi egyetemistaként ugyanis fantáziált arról, hogy az egyetem mellszobrai között a sajátja is szerepel, és szó szerint ezt a feliratot vizionálta portréja alá. Ebből is látható, hogy Oidipusz alakjával való viszonya mennyire nem esetleges, és mennyire gondolatai szerves részét képezte már fiatal korában is.

Külön alfejezet tárgyalja a görög vagy görögös-hatású vázakat, azonban itt már nemcsak a konkrét, egyértelmű képek leírása történik meg, hanem az absztraktabb formák értelmezése is, szabad asszociációval, felvetésekkel összekapcsolva a szimbolika révén, ami mind a régészetnek és művészettörténetnek, mind a pszichoanalízisnek sajátja. Kilépve a Freud Múzeum és jelen kiállítás kereteiből a festő, Francis Bacon 1979-ben készült, Oidipusz című festményét is megvizsgálja a szerző. Ez érdekes kitekintés és mindenképp hasznosnak vélem azokat a törekvéseket, amelyek tágítják az értelmezési kereteket, főként, ha figyelembe vesszük, hogy ahogy Freud hatott Baconre, úgy hatnak Bacon festményei az azt szemlélőre a jelenben. De ugyanilyen kitekintést kapunk Jean-Auguste-Dominique Ingres francia klasszicista festő és grafikus kapcsán is, akinek „Oidipusz és a szfinx” című festményének replikáját Freud magáénak tudhatta. Teló tehát meglehetősen alaposan vizsgálja az Ödipusz-komplexus elméletét az antikvitástól és régészettől, Freud életén keresztül egészen az utókorig, érzékeltetve, hogy a legenda nagyon ősi rétegekre nyúlik vissza, és Freud, illetve az ő elmélete ebben szinte csak egy – bár az egyik legfontosabb – állomás. A mítosz pedig az elmélettel kiegészülve folytatja a maga útját az emberiség történetében.

Vered Lev Kenaan tanulmánya a mítosz, régészet és pszichoanalízis hármában elemzi a hagyaték tárgyait. Vizsgálja a pszichoanalitikus rendelőben „ottfelejtett” tárgyak jelentőségét Freud munkásságában, és ennek kapcsán tulajdonképpen régészetelméleti magasságokba kalauzolja az olvasót a tárgyak feltárása és teljes vagy részleges megsemmisülése, a felejtés, megőrzés és emlékezet megszgyéin. Mindehhez pedig a Freud által is kitüntetett figyelemmel kísért Pompejii ásatásokat veszi alapul. Inspiráló, ahogy Kenaan a régészet utóbbi évtizedekben történt legújabb módszertani fejlődési irányait is igyekszik metaforikusan a pszichoanalízissel párhuzamba állítani. A modern régészet nemcsak a múlt feltárásában és jobb megértésében segíti a kutatókat, de akár a jelen alakításában és a jövő formálásában is. Ugyanúgy, ahogy a pszichoanalízis vagy tágabb értelemben a pszichológia teljes tudománya sem zárult le Freuddal, folyamatosan alakul, és már valóban nem kizárólag a múlt feltárására fókuszál. A szerző részletekbe menően mutatja be Freud régészethez köthető metaforáit, amelyhez a híres topografikus modellt veszi alapul, de más analitikusok (pl. Winnicott) elméleteit is említi szemléltetésként.

Az utolsó tanulmány Tom DeRose és Karolina Heller tollából magáról a kiállításról, az azzal kapcsolatos munkáról szól, és egyfajta önreflexió a kurátori szerepről. Ám valójában ennél jóval több, hiszen minderről pszichoanalitikus köntösben nyilatkoznak, így adva egy igazán szép lezárást a kötetnek. Freudot a saját gyűjteménye tulajdonképpeni kurátorának nevezik, és a kötet korábbi tanulmányaiból megismert információk alapján ez a felvetés valóban helytállóan látszik. Nagyfokú kutatómunkáról ad tanúbizonyságot, hogy pontosan leírják, mi hogyan helyezkedett el egykor a bécsi rendelőben, és ehhez képest milyen változások érhetők tetten a londoni szoba berendezésekor. A változásoknak természetesen a puszta leíráson túl pszichoanalitikus olvasata is van. Mi cserélődik le Londonban, mi helyezkedik el hasonló helyen, ugyanakkor mégis más pozícióban? Ilyen és hasonló kérdések foglalkoztatják a szerzőket, ami gondolkodásra készítheti az olvasókat és a jelen pszichológusait is.

A magam részéről – gyakorló régészként és pszichológusként – nagyon örvendetesnek tartom a tanulmánykötet megszületését. Izgalmas felvetések és nagyon előremutató törekvések rajzolódnak k a könyvben. Az interdiszciplinaritás sok tudományterületen bizonyította már hasznosságát, és mind régészként, mind pszichológusként fontos, hogy kellő nyitottsággal közelítsünk az ember és a múlt megértése felé – így kölcsönösen egymás hasznára lehet a két diszciplína. A régészettudomány az utóbbi időben a kognitív régészet révén elkezdett komolyabban nyitni a pszichológia egyes területei felé, a szociálpszichológiai felvetések pedig mindig is közel álltak a társadalomrégészethez. De fontos látni, hogy más területeken, akár a pszichoanalízisben is komoly kapcsolódási lehetőségek rejlenek, sőt tulajdonképpen már a kezdet kezdetétől jelen voltak.

Szabó Orsolya

Felhasznált irodalom

Halász László (2008). Jól olvasta-e Freud Szophoklész-t? *Thalassa*, 19(4): 3-22. [http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(19\)2008_4/003-22_Halasz-L_Freud_Szophoklesz.pdf](http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(19)2008_4/003-22_Halasz-L_Freud_Szophoklesz.pdf)

Benvenuto, Sergio – Vernant, Jean-Pierre (1996). Oedipus Without Freud: A Conversation (1). *European Journal of Psychoanalysis*, 3-4. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/oedipus-without-freud-a-conversation-1/>